

C

Ad Fontes: middeleeuwse bronnen in UCLA

De mooiste momenten in mijn academisch leven zijn te vinden in de handschriftenafdeling van bibliotheken. Ik zal nooit vergeten hoe ik in de *Bibliothèque nationale de France* in Parijs, wachtend op een *Lancelot en prose* handschrift, werd verrast door een magazijn-medewerker die een trolley voor zich uit duwde met daarop de codex die ik had aangevraagd. Het was het indrukwekkendste handschrift dat ik ooit heb mogen inzien. Door de enorme omvang was het te groot om op de tafel geplaatst te worden. Ik kon het alleen staand bekijken en de tekst met potlood overschrijven (we leefden toen in 1973). Nog steeds vind ik het een bijzondere ervaring om oog in oog te staan met middeleeuwse handschriften. De gedachte dat vele eeuwen voor mij iemand anders zich over dezelfde tekst heeft gebogen, blijft mij ontroeren.

De centrale activiteit van de Mondriaan-leerstoel aan de Universiteit van Californië in Los Angeles (UCLA) is het verzorgen van onderwijs. Ik was te gast bij de opleiding Geschiedenis (daar onderdeel van de faculteit Sociale Wetenschappen: *Division of Social Sciences*). Er zijn ruim 2000 studenten die geschiedenis studeren met een vaste staf van ongeveer 65 docenten. In overleg met de opleiding verzorgde ik twee cursussen die opgenomen zijn in het reguliere curriculum: *History 180 A (Cultural History of Magic and Science)* met 49 studenten en *History 191 I (Women's Medicine in the Middle Ages)*, een *senior seminar* met 12 studenten.

Hoe houd ik ze bij de les? Hoe stimuleer ik ze om het beste uit zichzelf te halen? Hoe zorg ik ervoor dat ze plezier krijgen in het leerproces? Hoe laat ik de meerwaarde zien van historisch onderzoek? Hoe laat ik ze delen in mijn passie voor de Middeleeuwen? Het antwoord vond ik bij een bezoek aan de handschriftenafdeling van de Universiteitsbibliotheek.

De Universiteitsbibliotheek van UCLA behoort tot de tien beste van Amerika, met meer dan 8 miljoen banden, maar bezit tot mijn grote vreugde ook een rijke verzameling middeleeuwse handschriften. Meestal zijn die verzameld door particulieren, die aan het eind van hun leven hun dankbaarheid jegens de alma mater uiten door hun boekenbezit te schen-

ken. Ook hier zijn de namen van weldoeners verbonden aan de collectie. De boeken zijn in verschillende bibliotheken ondergebracht. Een van mijn favoriete bibliotheken is de Young Research Library. Elk bezoek daaraan was een feest. De vriendelijkheid van de medewerkers is onovertroffen. Toen ik tijdens een bezoek mocht snuffelen in twee dozen met middeleeuwse fragmenten, kon ik mijn ogen niet geloven: een vijftiende-eeuws perkamenten blad met daarop een tekstgedeelte uit de *Mort Artu* (ed. Frappier, 76.81-103.21)! Kon ik dit maar aan de studenten laten zien. En zo ontstond het plan om de middeleeuwse fragmenten te gebruiken voor een college-opdracht.

Ik besprak mijn idee met de bibliotheekmedewerkers en iedereen was enthousiast en bereid om hieraan mee te werken. De studenten werden in 10 groepen van 5 ingedeeld. Iedere groep kreeg een middeleeuwse bron onder haar hoede. Met name Aristoteles (in het Latijn) was goed vertegenwoordigd: een dertiende-eeuws fragment van zijn *De metaphysica*, een twaalfde-eeuws fragment van *De anima*, een dertiende-eeuws fragment van *De physica*, en een dertiende-eeuws fragment van *De somno*. Verder konden we nog beschikken over een veertiende-eeuws fragment van de *Summa theologiae* van Thomas van Aquino, een veertiende-eeuws fragment over de *artes liberales*, een twaalfde-eeuws fragment uit de *Saturnalia* van Macrobius, een passage uit het *Decretum* van Burchard van Worms († 1025), de oudste bron van het canoniek recht, en een fragment uit een urologische verhandeling (*Liber urinarum*) van de Arabische arts Isaac Israeli (tiende eeuw), vertaald in het Latijn door Constantinus Africanus.

Met uitzondering van het Oudfranse fragment uit de *Mort Artu*, waren de bronnen in het Latijn gesteld. Bij alle fragmenten ging het om een tekst of om een auteur die tijdens de cursus aan bod was gekomen. Om de bronnen te sparen werden er hoge kwaliteit scans gemaakt, die zowel digitaal als in kleurenkopie aan de studenten werden verstrekt. Aangezien de studenten het Latijn of Oudfrans niet machtig waren, heb ik een opzet bedacht waarbij de eerste fase van het filologische handwerk (Wat staat er in de bron?) niet door de studenten zelf hoefde te worden uitgevoerd. Die informatie konden ze uit de catalogusbeschrijving halen van M. Ferrari en R.H. Rouse uit 1990: *Medieval and Renaissance Manuscripts at the University of California, Los Angeles*.

Wat ze als groep wel moesten doen was het verzamelen van encyclopedische informatie over hun bron, een verband leggen tussen hun bron en de cursus, hun bevindingen op schrift stellen (maximaal 500 woorden) en een voordracht (5 minuten) voorbereiden. Verder hield elke student een logboek bij met een kort verslag over hun individuele en groepsactivitei-

ten en een reflectie over hun leerproces. Het project *Ad Fontes* werd op feestelijke wijze afgesloten in de sfeervolle Library Conference Room. De bibliotheekmedewerkers hadden een kleine tentoonstelling ingericht met de oorspronkelijke middeleeuwse fragmenten en een aantal bijzondere boeken: een vijftiende-eeuws verzamelhandschrift met Duitse en Latijnse medische teksten, een vroege druk (1496) van de *Malleus Maleficarum* (Heksenhamer, de spraakmakende handleiding voor de heksenvervolging), de eerste geïllustreerde chirurgische verhandeling van Joannes de Ketham, *Fasciculus medicinae* (1500), en de geïllustreerde anatomie van het menselijk lichaam van Andreas Vesalius uit 1553. Temidden van deze historische tekstgetuigen presenteerden de studenten met gepaste trots hun bevindingen. Als docent voelde ik me rijkelijk beloond met de volgende reflectie in het logboek van een student die zich met zijn groepje had gebogen over het fragment met de *artes liberales*:

I think one of the most important facts that I learned from this project was that the Middle Ages was not a dark time where man was in a state of ignorance. Unfortunately, I was one of the individuals who believed this misconceived notion about the medieval man, but after discovering how the medieval student had to learn grammar, rhetoric, logic, arithmetic, geometry, music and astronomy, I truly understood that the Middle Ages was just a unique time. In a distinctive way the medieval man was creating a curriculum which would allow individuals to be part of an intellectual community and this idea of a program of study is something that we have adopted and continue to use even at UCLA. Seeing the manuscript itself with such neat, leveled writing and with almost perfectly vertical columns all I can conclude is that there is no way a savage or ignorant man would be able to produce something so well-designed and structured.

ORLANDA LIE